

Marika Nuutila

KAIKKI SAMALTA VIIVALTA KOULUTUSPOLULLE?

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus uusliberalistisesta
koulutuspolitiikasta ja koulutuksellisesta tasa-arvosta

Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Kandidaatintutkielma
Maaliskuu 2023

TIIVISTELMÄ

Marika Nuutila Kaikki samalta viivalta koulutuspolulle? Kuvaileva kirjallisuuskatsaus uusliberalistisesta koulutuspolitiikasta ja koulutuksellisesta tasa-arvosta

Kandidaatintutkielma

Tampereen yliopisto

Luokanopettajan opintosuunta

Maaliskuu 2023

Tutkielman tarkoituksena on tutkia kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla uusliberalismin mahdollisia vaikutuksia koulutuksellisen tasa-arvon periaatteeseen luokkataustan vaikutukset huomioiden. Yhteiskunnassamme koulutuksella on suurta merkitystä niin yksilön elämänpolun muotoutumiselle kuin yhteiskunnankin tavoitteiden saavuttamiselle.

Teoriaosuudessa tarkastellaan koulutuksellista tasa-arvoa ja sen eri määritelmiä, yhteiskuntaluokkia ja koulutusta yhdessä, uusliberalismia aatteena sekä sen yhteyttä koulutuksen kenttään Suomessa. Näiden teemojen tarkastelulla on tarkoitus hahmottaa ilmiötä ja sen eri osa-alueita.

Tutkimuksen tuloksina havaittiin yhteyksiä uusliberalismin ja koulutuksellisen tasa-arvon välillä. Ristiriitoja näiden ideologioiden välillä oli myös havaittavissa mutta koulutuksellisen tasa-arvon tila vaikuttaisi aineiston pohjalta vakaalta.

Tutkielma on toteutettu kuvailevana kirjallisuuskatsauksena, jonka avulla pyritään hahmottamaan mahdollisia yhteyksiä tutkielman eri ilmiöiden välillä. Tutkielmassa on tavoiteltu avointa vuoropuhelua lähteiden välillä ja siten kattavan kokonaiskuvan luomista tutkielman aiheesta. Tutkielman aineistona on pyritty hyödyntämään ajallisesti kattavaa lähteistöä sekä hyödyntämään monipuolisesti erilaisia lähteitä painopisteen ollessa tieteellisessä tutkimuksessa.

Avainsanat: koulutuksellinen tasa-arvo, uusliberalismi, yhteiskuntaluokka, korkeakoulutus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	6
2.1	TUTKIMUSKYSYMYKSET	7
2.2	TUTKIMUKSEN METODOLOGISET VALINNAT	7
2.3	TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS	9
3	KOULUTUKSELLINEN TASA-ARVO	11
3.1	KOULUTUKSELLISEN TASA-ARVON MÄÄRITELMÄ.....	11
3.2	KOULUTUKSELLISEN TASA-ARVON HISTORIA SUOMESSA	13
3.3	YHTEISKUNNALLINEN MERKITYS	13
4	YHTEISKUNTALUOKAT JA KOULUTUS	15
4.1	YHTEISKUNTALUOKAN MÄÄRITYMINEN.....	15
4.2	KOULUTUSASTEEN JA YHTEISKUNTALUOKAN YHTEYKSIÄ	16
4.3	YLIOPISTOKOULUTUKSEN SAAVUTETTAVUUS ERI YHTEISKUNTALUOKILLE	18
5	UUSLIBERALISTINEN KOULUTUSPOLITIikka	20
5.1	UUSLIBERALISMIN LUONTEESTA.....	21
5.2	UUSLIBERALISMI KASVATUKSEN JA KOULUTUKSEN KENTÄLLÄ	22
5.3	KOULUTUSPOLITIIKAN UUSLIBERALISTISISTA LINJAUKSISTA	23
6	KOULUTUKSEN DILEMMAT	25
6.1	KOULUTUKSELLISEN TASA-ARVON PERIAATTEET JA KORKEAKOULUTUS.....	25
6.2	UUSLIBERALISMI JA KOULUTUKSELLINEN TASA-ARVO	27
7	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	30
7.1	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	30
7.2	POHDINTA.....	31
7.3	JATKOTUTKIMUSIDEAT	33
8	LÄHTEET	34

1 JOHDANTO

Tutkielmani tarkoituksena on tutkia kirjallisuuskatsauksen avulla yksilön oikeuksia painottavan uusliberalismin mahdollisia vaikutuksia koulutuksellisen tasa-arvon periaatteeseen ja yhdistää tarkasteluun myös yhteiskunnallisen aseman vaikutusta. Haluan tarkastella mahdollisia yhteyksiä uusliberalismin ja koulutuspolitiikan linjausten välillä sekä sitä ovatko linjaukset vaikuttaneet koulutuksellisen tasa-arvon toteutumiseen.

Sain innoitusta tutkimukseeni vuonna 2021 valmistuneesta Opetus- ja kulttuuriministeriön koulutuspoliittisesta selontoeosta, jonka mukaan perusopetuksessa olevien oppilaiden oppimistulokset ovat laskeneet ja asenteet oppimista kohtaan heikentyneet. Erityisesti huomiotani kiinnitti oppilaiden välisten erojen kasvu sekä oppilaan sosioekonomisen taustan ja osaamisen yhteyden vahvistuminen jo aiemmasta. Peruskoulun alkuperäinen arvo oli tarjota kaikille taustasta riippumatta tasa-arvoiset lähtökohdat tulevaan, sillä yksilön taustalla on vaikutusta elämänvalintoihin myös koulutuksen saralla (Hyypö, 2015; Mattila-Niemi, 2015). Peruskoulu toimii pohjana muulle koulutukselle mutta korkeakoulutuksen piiriin päätyvien tarkastelu toimii hyvänä mittarina sille, kuinka kattavasti eri taustoista tulevat saavuttavat koulutuksellista tasa-arvoa. Ottaen huomioon esimerkiksi hallitusohjelman tavoitteen korkeakoulutettujen määrän nostamisesta 50 prosenttiin vuoteen 2030 mennessä (Valtioneuvosto 2019, 164), on tärkeää tarkastella koulutuspolkuja koulutuksellisen tasa-arvon kehityksen sekä koulutuspoliittisten linjausten näkökulmasta. Tulevana opettajana aihe on mielestäni tärkeä tiedostaa ja pohtia sekä tarkastella omassa työssään koulutuksellisen tasa-arvon toteutumista.

Koulutuspolitiikasta, uusliberalismista sekä niiden välisistä yhteyksistä on olemassa tutkimuksia ja halusin syventyä pohtimaan vallalla olevan kulttuurin vaikutuksia koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta. Se ei kuitenkaan onnistu perehtymättä uusliberalismin taustoihin. Jyrki Hilpelä (2004) on esimerkiksi kirjoittanut uusliberalismin ideologin Friedrich August von Hayekin ajatuksia

mukaillen uusliberalistisen yhteiskunnan muodostuvan markkinoiden luomalle järjestykselle, jossa ihmisen arvo on suoraan verrannollinen ihmisen tuottamaan panokseen. Ominaisuudet kuten yritteliäisyys, aloitteellisuus tai omavastuu kuuluvat myös uusliberalistisen yhteiskunnan arvostamiin piirteisiin ja ovat tuttuja käsitteitä uusimmasta perusopetuksen opetussuunnitelmastakin. (Hilpelä 2004; OPS 2014.). Aini Oravakangas (2005) on kirjoittanut koulun tuloksellisuudesta jo 2000-luvun alussa eli aivan uudesta ilmiöstä ei ole kyse. Oravakankaan (2005, 57–66) mukaan koulu on väline saavuttaa yksilöä kohtaan asetettuja tavoitteita ja koulun rooli palvelun tarjoajana asiakkaalle eli oppilaalle on yksi esimerkki tuloksellisuusdiskurssin lisääntymisestä suomalaisessa koulutuspolitiikassa. Uusliberalistista kieltä voidaan siis löytää suomalaisen koulutuksen kentältä.

Tutkimuksessani tarkastelen koulutuksellisen tasa-arvon toteutumista peilaamalla sitä ja korkeakoulutukseen hakeutuvien yhteiskuntaluokkien suhdetta. Sosioekonomisen aseman vaikutus on kiistaton yhä edelleen yksilön koulutuspolkuun (Rinne 2014, s. 25), joten mielestäni korkeakoulutukseen pääsevien taustojen arviointi on hyvä tapa arvioida koulutuksellisen tasa-arvon toteutumista tällä hetkellä. (Rinne 2014, s. 37) Tutkimuksessani kerron aluksi koulutuksellisen tasa-arvon käsitteestä sekä sen historiasta. Seuraavaksi käsittelen yhteiskuntaluokkia ja koulutusta Suomen kontekstissa ja esittelen uusliberalistista koulutuspolitiikkaa. Lopuksi pyrin vetämään osa-alueita yhteen ja esittelen löytyneitä yhteyksiä. Esittelen myös tutkimusprosessin etenemistä sekä kerron tulosten herättämästä pohdinnasta.

2 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimukseni tavoitteena on kuvata uusliberalistista koulutuspolitiikkaa sekä sen vaikutuksia koulutuksellisen tasa-arvon periaatteeseen. Tutkimusta koulutuspolitiikan ja uusliberalismin yhteyksistä on olemassa (esim. Hilpelä, 2004 ja Tervasmäki, 2017) ja halusinkin syventää näkökulmaa koskemaan hyvinvointiyhteiskunnan yhtä kulmakiveä eli koulutuksellisen tasa-arvon periaatetta.

Valitsin tutkimusmetodiksi kirjallisuuskatsauksen, sillä halusin ensisijaisesti saada lisää tietoa hyvin laajasta aiheesta sekä mahdollisesti löytää yhteyksiä tai syy- seuraussuhteita aihepiirien välillä. Salminen (2011, 3) on esitellyt Baumeisterin ja Learyn (1997) pohdintaa kirjallisuuskatsauksesta. Heidän mukaansa kirjallisuuskatsaus on metodi, jonka avulla on mahdollista muodostaa kokonaiskuva käsiteltävästä aiheesta. Kirjallisuuskatsausta voi käyttää tietyn aiheen historiallisesta kehityksen kuvaamiseen ja sen avulla voi myös arvioida käsiteltyä teoriaa tai tunnistaa mahdollisia ongelmia käsiteltävässä aihepiirissä. Kirjallisuuskatsaus on tiivistettynä metodi, jonka avulla kootaan aiempien tutkimuksien tietoa aiheesta ja muodostetaan niiden pohjalta uutta tietoa. (Salminen, 2011, 4)

Tutkimukseni aineisto koostuu enimmiltä osin uusliberalismin, koulutuspolitiikan sekä yhteiskunnallisen tutkimuksen kentän kirjallisuudesta. Aineiston haussa on hyödynnetty pääasiassa Andor-palvelua, Ellibs-tietokantaa, Google Scholar- hakupalvelua sekä tieteellisiä lehtiä kuten Kasvatus & Aika ja Yhteiskuntapolitiikka. Hakusanoina on käytetty tutkimukseni termejä kuten uusliberalismi, koulutuspolitiikka, koulutuksellinen tasa-arvo, yhteiskunta. Olen myös hyödyntänyt löytämieni lähteiden lähdeluetteloita sopivia aineistoja hakiessani. Sopivaksi aineistoksi valikoitui noin kaksikymmentä vuotta taaksepäin ulottuvat vertaisarvioidut teokset. Joitakin poikkeuksia tein esimerkiksi Bourdieun teoriaan liittyvän kirjallisuuden kohdalla. Aineiston ajallisella kattavuudella olen pyrkinyt siihen, että tutkimukseni

tarkastelu kattaa riittävän laajan näkökulman koulutuksen kentän kehityksestä, sillä koulutuksen muutokset tapahtuvat pitkällä aikavälillä. Aineistoa valikoitaessa olen pyrkinyt pitämään mielessäni tutkimuskysymykseni ja tarkastelemaan kriittisesti tarjoavatko ne vastauksia niihin. Aineiston olen jakanut teemoittain käsittelykappaleisiin *3 koulutuksellisen tasa-arvo*, *4 yhteiskuntaluokat ja koulutus* sekä *5 uusliberalistinen koulutuspolitiikka*. Lopuksi tarkastelen aineistojen näkemyksiä limittäin ja vertaillen.

2.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymyksiä muotoillessani pyrin siihen, että kirjallisuuskatsauksen avulla voin löytää mahdollisia selittäviä tekijöitä käsittelemieni ilmiöiden välillä. Pyrin kysymysten avulla löytämään selkeitä vastuksia ilmiöiden mahdollisista yhteyksistä toisiinsa. Tutkimuskysymykset muotoutuivat lopulta seuraavanlaisiksi:

1. Miten koulutuksellisen tasa-arvon periaate toteutuu eri taustoista tulevien korkeakoulutettujen kohdalla?
2. Miten uusliberalismi on vaikuttanut koulutukselliseen tasa-arvon toteutumiseen?

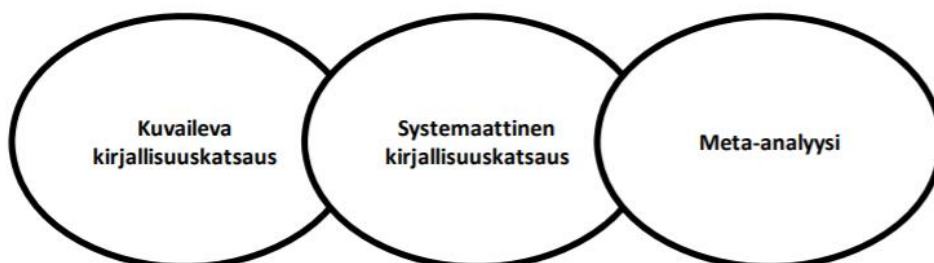
2.2 Tutkimuksen metodologiset valinnat

Tässä tutkimuksessa hyödynnetään kuvailevaa kirjallisuuskatsausta ja Salmisen (2011, 6) mukaan se on metodina tutkittavaa ilmiötä laaja-alaisesti kuvaava sekä tarpeen mukaan myös ilmiön piirteiden luokitteluun taipuva metodi. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus tarjoaa myös mahdollisuuden hyödyntää aineistoja laajasti ilman tarkkoja metodin tuottamia rajoja. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen tyypeistä (Salminen, 2011, 8) käytän integroivaa kirjallisuuskatsausta. Sen avulla ilmiötä voi kuvata monipuolisesti sekä tuottaa uutta tietoa vanhan tiedon pohjalta sen lisäksi, että sen avulla kyetään muodostamaan laaja kuva tutkittavasta ilmiöstä. Integroiva kirjallisuuskatsaus hyödyntää systemaattisen katsauksen vaiheita, joten se on eräänlainen

välimuoto yleisestä katsauksesta ja systemaattisesta katsauksesta. (Salminen 2011, 8) Tutkimuksen tarkoituksena on kuitenkin muodostaa aiheesta mahdollisimman laaja kuva, sekä pyrkiä löytämään uutta tietoa, joten integroiva katsaus tarjoaa sopivan lähestymistavan tälle tutkimukselle.

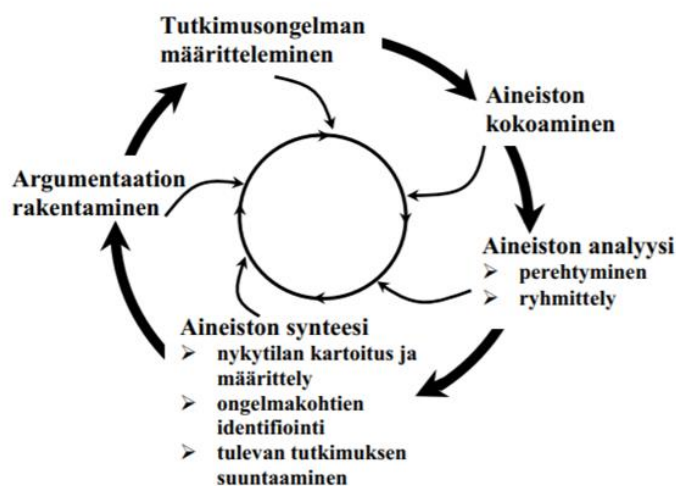
Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen tyyppi, on välimuoto narratiivisesta ja systemaattisesta kirjallisuuskatsauksesta. Salminen (2011, 6) on tiivistänyt kirjallisuuskatsauksen tyypit selkeästi (Kuvio 1) ja on jaotellut tyypit kuvailevaan ja systemaattiseen kirjallisuuskatsaukseen sekä meta-analyysiin. Kuvaileva katsaus jakaantuu narratiiviseen ja integroivaan katsaustyyppiin. Narratiivisen katsauksen tarkoitus on antaa laaja kuva aiheesta tai käsitellä aiheen historiaa tai kehitystä. Narratiivinen katsaus auttaa myös esimerkiksi päivittämään tutkimustietoa mutta ei varsinaisesti pyri analyyttisen tuloksen aikaansaamiseen. (Salminen, 2011, 7)

Systemaattinen katsaus taas on nimensä mukaisesti johdonmukaisemman otteen omaava katsaustekniikka. (Salminen 2011, 12–15) Tavoitteena on tuottaa tieteellisesti uskottavaa tietoa esimerkiksi tiukan aineiston seulonnan ja tutkimusten arvioinnin kriteerien keinoin. Meta-analyysi on kirjallisuuskatsauksen tyypeistä haastavin ja se jaetaan kvalitatiiviseen ja kvantitatiiviseen meta-analyysiin. (Salminen, 2011, 12–15) Kvalitatiivinen analyysi hyödyntää esimerkiksi aineistosta löytyvien fraasien tai käsitteiden ryhmittelyä, kun taas kvantitatiivista meta-analyysia suositellaan käyttämään lähinnä luonnontieteellisessä tutkimuksessa, sillä se hyödyntää esimerkiksi tilastotieteen metodeja. Meta-analyysin tarkoituksena on luoda kattavampia yleistyksiä kuin esimerkiksi kuvailevan katsauksen. (Salminen 2011, 12–15)

KUVIO 1. Kirjallisuuskatsauksen tyypittely (Salminen, 2011, s. 6)

Kirjallisuuskatsaukselle ei ole tarkkaa metodista menetelmää, vaan katsaus muodostetaan esimerkiksi integroivassa katsauksessa eri vaiheiden kautta. Salminen (2011) esittelee Cooperin (1989) muodostamat kirjallisuuskatsauksen vaiheet, jotka ovat tutkimusongelman asettelu, aineiston hankkiminen, arviointi, analyysi ja tulosten esittäminen. Kallio (2006) on artikkelissaan tiivistänyt katsauksen vaiheet tutkimusongelman määrittelemiseen, aineiston kokoamiseen, analyysiin, synteisiin sekä argumentaation rakentamiseen (Kuvio 2). Kallion (2006) versio eroaa hieman Salmisen (2011) esittelemistä vaihteista ja Kallion tiivistyksessä kirjallisuuskatsaus nähdään jatkuvana ”synteesinä”, jossa tutkijan rooli on toimia aineistonsa eri osa-alueiden yhteen sitojana ja pyrkiä hahmottamaan löytämästään tiedosta uutta tietoa. Myös Kallion tiivistys kirjallisuuskatsauksesta metodina toimii hyvänä perusteena valita kirjallisuuskatsaus tämän tutkimuksen tavoitteiden saavuttamiseksi.

KUVIO 2. Review- tutkimusspiraali (Kallio 2006, 23)

2.3 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimukseni luotettavuuden arvioinnissa olen pyrkinyt keskittymään lähteisiin. Aiheen kannalta oleelliset ja aiheeseen linkittyvät lähteet, kattava lähteistö sekä selkeä lähdeviittaus ovat tutkimuksen luotettavuutta ja uskottavuutta lisääviä elementtejä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 21). Tutkimuksen lähtötilanteen ja tutkimusmetodin avaaminen on luotettavuuden kannalta myös keskeistä (Aaltio

& Puusa 2020). Myös tutkijan motivaatio ja syyt tutkimuksen aiheen valinnalle on hyvä avata avoimuuden ja luotettavuuden vahvistamiseksi (Varto 1992, 112).

Olen pyrkinyt tutkimuksessani tutkijalle tärkeään objektiivisuuteen ja pyrkinyt välttämään omia ennakkokäsityksiäni vastaavien tulosten etsimistä. Koska täydellisen objektiivisuuden tavoite on kuitenkin mahdoton, joku toinen vastaavasta aiheesta tutkimusta tehnyt olisi voinut päätyä erilaiseen lopputulokseen kuin tämä työ. Olen pyrkinyt lähteistöä etsiessäni käyttämään mahdollisuuksien mukaan vertaisarvioituja lähteitä ja löytämään ajallisesti ilmiölle perspektiiviä antavia lähteitä. Koin myös tärkeäksi huomioida mahdollisimman hyvin tuoretta tutkimusta aiheen ympäriltä. Lähteistöistä olen pyrkinyt löytämään tutkimukseni kannalta keskeistä informaatiota. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on tutkimusmetodin kokemukseni pohjalta hieman polkujen risteämiä ja suunnan jatkuvaa muuttamista muistuttava prosessi, joten toisenlainen päätelmäketju aiheestani on myös täysin mahdollinen. Tutkimus kuitenkin nähdäkseni vastaa esittämiini tutkimuskysymyksiin ja on käytetyiltä lähteistöiltään relevanttia.

Objektiivisuuden tavoite ei ehkä työssäni ole aivan täytynyt ja kirjallisuuskatsaukseni sävy on paikoitellen hieman kriittinen. Osatekijöinä on varmasti käytetty lähteistöä mutta myös oma pohdintani aiheen ympärillä. Työni tavoitteena oli tutkimuskysymysten avulla tarkastella ja hahmottaa tutkimaani ilmiötä koulutuspolitiikan kentältä, ja koulutus on yhteiskunnallisestikin hyvin väritetty aihe, joten täydellisen objektiivisuuden tavoite on nähdäkseni mahdoton saavuttaa, vaikka siihen pitääkin tutkijana aina pyrkiä.

3 KOULUTUKSELLINEN TASA-ARVO

Koulutuksellinen tasa-arvo liittyy olennaisesti mahdollisuuksien tasa-arvon ajatukseen, joka on ollut hyvinvointivaltion ja peruskoulun taustalla 1960–1970 luvuilla (Järvinen & Jahnukainen, 2008; Tervasmäki & Tomperi, 2018, 165). Koulutuksellisen tasa-arvon tilan tarkastelu tänä päivänä sekä viime vuosikymmenien kehityksen auttaa luomaan kokonaiskuvaa koulutuksellisesta tasa-arvosta Suomessa.

Koulutuksen yhteiskunnallinen tehtävä on merkittävä ja Suomessa lähes jokainen on ollut osa koulutusjärjestelmäämme. Silvennoinen, Kalalahti ja Varjo (2018) ovat kirjoittaneet koulutuksen roolista yhteiskunnallista vakautta tuottavana instituutiona. Ei ole myöskään yhdentekevää millainen koulutusjärjestelmä on, vaan koulutusmahdollisuuksien tasa-arvoa noudattava koulutusjärjestelmä vähentää heidän mukaansa yhteiskunnallista eriarvoisuutta sekä mahdollistaa kansalaisten yhteenkuuluvuuden tunteen kasvua (Silvennoinen, Kalalahti & Varjo, 2018). Koulutus on yksilölle kenties yksi merkittävimmistä resursseista tulevaisuutta ajatellen, sillä yhteiskuntamme on meritokraattinen ja työelämä edellyttää todistusten ja tutkintojen saavuttamista koulutuksen saralla (Kivinen & Rinne, 1995, 124). Yhteiskuntamme hyötyy myös siitä, että yksilöt kykenevät kouluttautumaan omien kykyjensä mukaisesti, joten ei ole yhdentekevää kuinka hyvin koulutuksellisen tasa-arvon periaate toteutuu.

3.1 Koulutuksellisen tasa-arvon määritelmä

Koulutuksellisen tasa-arvon määritelmä on saanut erilaisia merkityksiä sen mukaan, kuka sitä määrittelee sekä missä yhteydessä ja milloin sitä määritellään (Ouakrim-Soivio, Pulkkinen, Rautopuro, & Hildén, 2018). Pääsääntöisesti koulutuksellisen tasa-arvon käsitykset on jaoteltu kuitenkin kolmella eri tavalla (Järvinen & Jahnukainen, 2008). Ensimmäinen näkökulma on koulutuksellinen

tasa-arvon ymmärtäminen koulutusmahdollisuuksien tasa-arvona. Järvinen ja Jahnukainen (2008) viittaavat Lehtisaloon ja Raivion (1999) määritelmään, että koulutusmahdollisuuksien tasa-arvolla tarkoitetaan jokaiselle taattavaa yhtäläistä mahdollisuutta kouluttautua niin pitkälle kuin yksilölliset kyvyt mahdollistavat riippumatta yksilön asuinpaikasta, sosiaalisista tai taloudellisista tekijöistä. Toinen näkökulma on koulutuksellisen tasa-arvon ymmärtäminen koulutusjärjestelyjen tasa-arvon kautta. Järviseen ja Jahnukaisen (2008) mukaan koulutusmahdollisuuksien yhdenvertainen toteutuminen ei yksin riitä tasa-arvon toteutumiseksi vaan on huomioitava myös oppilaiden kasvuympäristöön ja kulttuuritaustaan liittyvät erot. Näkökulma painottaa myös koulutuksen ymmärtämistä sosiaalisia ja kulttuurisia eroja tasaavana järjestelmänä. Kolmantena näkökulmana koulutuksellisen tasa-arvon määritelmälle on koulutustuotoksien tai -tulosten tasa-arvo. Järvisen ja Jahnukaisen (2008) mukaan näkökulmalla tarkoitetaan, että koulutustuotosten tulisi jakautua yhteiskunnassa oikeudenmukaisesti. Tämän näkökulman mukaan koulutuksellinen menestys ei riipu yksinomaan yksilöllisestä lahjakkuudesta, vaan koulun katsotaan uusintavan valtakulttuuria, jolloin oppilaan oma kulttuuritausta on vaikuttamassa menestykseen. Tämä näkyy varsinkin, jos oppilaan kulttuuritausta poikkeaa valtakulttuurista, jolloin menestyminen on haastavampaa.

Ouakrim-Soivio ym. (2018) ovat taas hyödyntäneet Torsten Husénin (1974) määritelmää koulutuksellisen tasa-arvon käsitteestä. Tasa-arvo jakaantuisi Husénin määritelmän mukaan konservatiiviseen, liberaaliin ja radikaaliin näkökulmaan. Konservatiivisen näkökulman mukaan sosiaaliset erot ovat yhteiskunnassa väistämättömyys mutta näkökulma painottaa kuitenkin, ettei eroista saa aiheutua kohtuuttomasti haittaa heikoimmassa asemassa oleville. Näkökulman mukaan myös yksilöiden väliset eroavaisuudet ovat hyväksyttäviä, mutta eri ryhmien kuten sukupuolen tai sosioekonomisen aseman väliset taas eivät ole. Liberaali näkökulma painottaa koulutusmahdollisuuksien välistä tasa-arvoa, jolla tarkoitetaan, että yhteiskunnassa ei olisi rakenteellisia esteitä osallistumiselle. Määritelmä kattavaa myös rakenteelliset esteet eli esimerkiksi resurssien ja opetuksen sisältöjen yhdenvertaisuuden. Radikaali näkökulma puolestaan määrittää koulutuksellista tasa-arvoa oppimistulosten tasa-arvoisen toteutumisen kautta. Näkökulman taustalla vaikuttaa ajatus siitä,

että kaikkien on mahdollista päästä samaan tulokseen, joskin eri nopeudella. (Ouakrim-Soivio ym. 2018)

3.2 Koulutuksellisen tasa-arvon historia Suomessa

Suomessa koulutuksellinen tasa-arvo on käynyt läpi erilaisia vaiheita kohti nykypäivää tultaessa. Järvinen ja Jahnukainen (2008) viittaavat Sirkka Ahosen (2003) määrittelemiin käännteentekeviin vaiheisiin koulutuksellisen tasa-arvon kehityksessä Suomessa. Ensimmäisenä vaiheena koulutuksellisen tasa-arvon kehityksessä oli kansakoulun perustaminen 1800-luvun lopulla, toisena oppivelvollisuuden voimaantulo 1920-luvun taitteessa, kolmantena peruskoulun perustaminen 1960–1970 lukujen taitteessa sekä neljäntenä 1990-luvun uusliberalistisen koulutusajattelun voimistuminen. Järvisen ja Jahnukaisen (2008) mukaan myös koulutuksellisen tasa-arvon merkitys on näinä taitekohtina muuttunut ja viittaavat Ahosen (2003) näkemyksiin. Koulutuksellisen tasa-arvon merkitys on Ahosen (Järvinen & Jahnukainen, 2008) mukaan ollut aluksi Snellmanin ajama kansan yhteinen sivistysvelvollisuus ja muuttunut peruskoulun synnyn aikana voimassaolleen yhdenvertaisuusnäkemysten kautta valinnanvapautta korostavaksi. Valinnanvapauden korostuminen koulutuksellisen tasa-arvon merkityksenä jatkuu yhä edelleen. Seppänen, Kosunen ja Rinne (2018) nostavat esiin esimerkiksi vanhempien laajentuneen mahdollisuuden valita lapsensa peruskoulu, perusopetuksessa painotetun opetuksen valitsemisen sekä kielen valitsemisen ja nostavat esiin, että esimerkiksi painotettuun opetukseen hakeutuvien oppilaiden vanhempien koulutustaustan merkityksen. Peruskoulun voi kuitenkin todeta olevan koulutuksellisen tasa-arvon kehityksen tarkastelussa selkeä kohde.

3.3 Yhteiskunnallinen merkitys

Järvinen ja Jahnukainen (2008) ovat nimenneet koulutuksen ehkä oleellisimmaksi yhteiskunnalliseksi tehtäväksi yksilöiden valikoimisen eri koulutuspoluille ja koulutusta vastaaviin työelämän tehtäviin. He kuvailevat koulutusjärjestelmämme nivelvaiheita turnajaisiksi, joissa heikommin

menestyvä karsiutuu pois ylemmille tasoille edettäessä. Koulutuksellisen tasa-arvon tehtävä on antaa jokaiselle omien kykyjen edellytysten mukainen lähtökohta näihin turnajaisiin riippumatta asuinpaikasta, varallisuudesta, tai sukupuolesta (Järvinen & Jahnukainen, 2008; Kivinen, Hedman & Kaipainen, 2012, 559) Koulutus ja erityisesti korkeakoulutus tuovat mukanaan monia hyviä puolia. Hanna Nori (2012) nostaa esiin esimerkiksi työttömyyden ehkäisyn, ansiotason nousun sekä elämänlaadun paranemisen. Yksilön kannalta koulutus on siten erittäin tärkeä ja merkityksellinen osa elämänpolkua. Myös yhteiskunta hyötyy hyvin menestyvistä ja koulutetuista yksilöistä. Hyvinvointivaltion tuottaman hyvinvoinnin taustalla on nähty nimenomaan koulutus. (Jauhiainen, Rinne & Tähtinen, 2001) Koulutus on perinteisesti nähty myös kansallisen kilpailukyvyn ja korkean osaamistason peruspilarina (Rinne, 2001), jota se toki edelleenkin on (Tomperi & Tervasmäki, 2018, 182).

Koulutuksen yhteiskunnallisen merkitys on selkeä ja koulutuksellinen tasa-arvo on merkittävä osa sitä. Koulutuksellinen tasa-arvo kohtaa kuitenkin haasteita, joita ovat esimerkiksi sosioekonomisen aseman vaikutus ja koulutuksen periytyvyys (Seppänen ym. 2018; Rinne, 1995; Rinne, 2014)

4 YHTEISKUNTALUOKAT JA KOULUTUS

Yksilön taustan vaikutus hänen tekemiinsä valintoihin tai yhteiskunnassa sijoittumiseen on tutkimuksessa todeksi havaittu ilmiö, jota on Suomessa pyritty ehkäisemään esimerkiksi koulutuksen kentällä tehtyjen ratkaisujen avulla ja hyvinvointivaltiota rakentamalla (Erola, 2010, 8). Luokkakeskustelu on myös samalla painunut pinnan alle vain kohotakseen uudelleen pintaan eriarvoisuuden näyttäytyessä hyvinvointiyhteiskunnassakin (Erola, 2010, 21). Koulutuksen on todettu olevan yksi keskeisiä väyliä tämän päivän yhteiskunnassa eri yhteiskuntaluokkiin päätymiseen (Erola, 2010, 23) tai luokkaseman periytymiseen (Valtioneuvosto, 2021), joten sen asettaminen tarkastelun keskiöön on perusteltua.

Korkeakoulutuksen painoarvon lisääntyminen näkyy jopa valtioneuvoston tavoitteissa (Valtioneuvosto 2019, 164), joten koulutuspolkujen tarkastelu eri yhteiskunnan sosiaalisten ryhmien kohdalla on avartavaa. Kun tarkasteluun lisätään huomio, että erot sosioekonomisten ryhmien välillä ovat kasvaneet jo peruskoulussa (OKM, 2021) on eriytymisen ilmiön tarkastelu tärkeää.

4.1 Yhteiskuntaluokan määrittäminen

Yhteiskuntaluokalla tarkoitetaan jakoa yhteiskunnan eri ryhmien välillä sekä yhteyttä jakoa ylläpitäviin ja muovaaviin elementteihin, kuten koulutukseen, varallisuuteen ja ammattiasemaan (Erola, 2010, s. 23–24). Kansankielellä yhteiskuntaluokat jaetaan usein työväenluokkaan, keskiluokkaan ja eliittiin tai yläluokkaan (Kontula, 2016). Kansainvälisessä tutkimuksessa luokkaluokittelun perusteena on käytetty Erikson-Goldthorpen (EG) työsuhteperustaista luokittelua, joka voidaan tiivistää viiteen luokkaan: professioammattit, yrittäjät, toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijät, ammattitaitoinen työväestö ja muu työväestö (Erola, 2010a, 31). Näiden ammattiryhmien edustajat jakautuvat

edelleen jo mainittuihin eliittiin ja keskiluokkaan sekä pienporvaristoon ja alaluokkaan (Erola, 2010a, 31). Ammatillisen aseman lisäksi yhteiskuntaluokan määrittelyssä tulee huomioida yksilön tilannetta sekä kokemusta. Luokkakokemukseen voi vaikuttaa ammatin lisäksi tulotaso, varallisuus, koulutus, työttömyys tai läheisten kuten puolison tai vanhempien status (Erola, 2010a; Kontula, 2016). Luokkakokemuksen voisi siis kuvailla olevan haastava määrittää, sillä siihen liittyy useita eri elementtejä, jotka ovat usein vieläpä muutoksessa (Erola, 2010a; Kontula, 2016). Suomessa käytetään myös yhteiskuntaluokkaan rinnastettavaa käsitettä sosioekonominen asema, joka pitää sisällään määrittelyn suhteessa työhön. Jakoa tehdään yrittäjien, alempien ja ylempien toimihenkilöiden, työntekijöiden, opiskelijoiden, eläkeläisten ja muiden välillä (Tilastokeskus, 2023). Lisäksi sosioekonomiseen asemaan tai yhteiskuntaluokan määrittymiseen liitetään henkilön koulutustausta (Manstead, 2018).

4.2 Koulutusasteen ja yhteiskuntaluokan yhteyksiä

Yksilön omaan yhteiskuntaluokkaan liittyy hänen vanhempiansa yhteiskuntaluokka tai sosioekonominen asema. Yksi tunnetuimpia teorioita tämän valikoitumisen selittäjänä on Pierre Bourdieun muodostama sosiaalisen ja kulttuurisen uusintamisen teoria. Bourdieu hahmottaa todellisuuden sosiaalisten suhteiden verkostona ja sosiaalisina tiloina, jonka kentillä yksilöt kilpailevat pääomien lisäämisestä (Bourdieu, 1985, 105–110; Bourdieu & Wacquant, 1995, 122–137; Bourdieu, 1998). Pääoman käsitteen Bourdieu jakaa neljään pääkategoriaan: kulttuuriseen, taloudelliseen, sosiaaliseen ja symboliseen. Kulttuurinen pääoma pitää sisällään tietoja, taitoja sekä koulutuksen antamaa osaamista. Taloudellisella viitataan omaisuuteen ja tuloihin. Sosiaalisella viitataan sosiaalisiin suhteisiin ja verkostoihin, jotka voivat esiintyä myös yhteiskunnallisena statuksena. (Bourdieu, 1986, 242–255) Symbolinen pääoma on myöhäisempi lisäys teoriaan ja tarkoittaa, että mikä tahansa ominaisuus tai toisen pääoman muoto, tullessaan huomioiduksi ja arvostetuksi osuvan toimijan taholta, voi muuttua symboliseksi pääomaksi (Bourdieu, 1998, 10–21, 43–44, 164–168).

Tämän tutkimuksen kannalta Bourdieun teoriassa keskeistä on erityisesti kulttuurisen pääoman käsite ja koulutus osana kulttuurista pääomaa. Koulutuksen kenttä pitää sisällään kilpailua sinne pääsystä sekä saavutetusta asemasta kiinni pitämisestä. Bourdieun mukaan koulutuksellisia eroja eri sosiaalisten ryhmien välillä ei selitä pelkästään taloudelliset syyt. (Bourdieu, 1986, 243–244, 252–253) Koulutuksen periytymiseen on yhteydessä lapsuudenkodin tarjoama kulttuurinen pääoma, joka pitää sisällään esimerkiksi omaksutut arvot, tavoitteet tai toimintamallit, ja jotka vaikuttavat myös tulevaan koulutuspolkuun. Esimerkiksi lapset, joiden kodin kulttuurinen pääoma sopii yhteen koulukulttuurin kanssa ja jotka omaavat hyvät valmiudet ja ajattelutavat ovat kilpailussa edellä muunlaisesta taustasta tulevia lapsia. He ovat myös kykenevämpiä omaksumaan paitsi tarjottua tietoa myös koulun toimintakulttuuria. (Bourdieu, 1986, 243–448) Tämä aiheuttaa Bourdieun (1986, 243–448) mukaan sen, että koulutusjärjestelmä uusintaa jo olemassa olevia valtarakenteita, sillä sosiaaliset hierarkiat naamioituvat koulutuksellisiksi hierarkioiksi arvosanojen ja tutkintojen muodossa.

Samaa aihepiiriä esittelee myös Härkönen (2010, 59) puhuessaan vanhempien luokka-aseman ja koulutusasteen välisen yhteyden jakamisesta primaari- ja sekundaarivaikutuksiin. Primaarivaikutukset merkitsevät lasten saamien arvosanojen ja vanhempien luokka-aseman yhteyttä: mitä parempi on vanhemman luokka-asema, sitä todennäköisemmin lapsi pärjää hyvin koulussa. Sekundaarivaikutuksilla puolestaan tarkoitetaan korkeamman luokka-aseman kodista tulevien ja hyvin koulussa pärjäävien lasten todennäköisempää hakeutumista jatkokoulutuksiin. (Härkönen, 2010, 59) Sekundaarivaikutuksen eroille on monissa maissa myös taloudellisia syitä mutta niitä esiintyy myös Pohjoismaissa, joissa jatkokouluttautuminen, kuten esimerkiksi korkeakoulutus, on ilmaista.

Sekundaarivaikutuksiin on kytköksissä myös suhteellisen riskiversion teoria, joka tarkoittaa sitä, että perheet pyrkivät investoimaan lasten koulutukseen vähintään saman verran kuin vaaditaan vanhempien oman koulutustason saavuttamiseksi (Härkönen, 2010, 60). Koulutus päätöksiensä taustalla vaikuttaa vanhempien arvio lasten kyvyistä pärjätä eri koulutusvaihtoehdoissa sekä koulutuksen vaatimat taloudelliset investoinnit tai muut panostukset. Vanhempien tietämys lastensa kyvyistä sekä epävarmuus

mahdollisuuksista saattaa valittu koulutuspolku loppuun vähenee mitä enemmän aikaa päätöksiä tekemiseen on. Kaikille yhteisen ja samanpituisen peruskoulutuksen onkin todettu vähentävän luokkataustan vaikutusta jatkokoulutuspäätöksiin. (Härkönen, 2010, 60–61)

4.3 Yliopistokoulutuksen saavutettavuus eri yhteiskuntaluokille

Koulutukseen pääsy on osa OECD:n koulutuksellisen tasa-arvon määritelmää ja sen ei tulisi riippua sosioekonomisesta asemasta, sukupuolesta, etnisestä alkuperästä, iästä tai vajakuntoisuudesta (OECD, 2008, 14). Korkeakoulutuksen saavutettavuuden näkökulmasta luokka-asemalla on edelleen merkitystä erityisesti vanhempien koulutustaustan osalta, sillä lapsuudenkodin luokka-asemalla on yhteys koulutuspolun pituuteen ja koulutusasteeseen (Naumanen & Silvennoinen, 2010, 87) Suomessa perhetaustan yhteys jatkokoulutukseen hakeutumiseen on yhä selkeä (Naumanen & Silvennoinen, 2010, 73; Nori, 2011, 113; Valtioneuvosto, 2021) vaikkakin sosiaalinen liikkuvuus on korkealla tasolla (Kontula, 2006, 42; Erola, 2010b, 238). Valtioneuvoston (2021) teettämän tutkimuksen mukaan ylemmän korkeakoulutuksen omaavien vanhempien lapsi hakeutuu todennäköisemmin yliopistoon kuin ammattikorkeakouluun riippumatta aiemmasta koulumenestyksestä. Vastaavasti keskiasteen tutkinnon suorittaneiden lapset hakeutuvat todennäköisemmin yliopistoon ammattikorkeakoulun sijasta vasta kun yo-kokeiden keskiarvosana vastaa M-arvosanaa. Perhetaustan merkitys on vähentynyt sisäänpääsyn osalta mutta edelleen korkeakoulutukseen hakeutuvat pääasiassa koulutetumpien vanhempien lapset ja vähemmän koulutettujen vanhempien lapset eivät niin usein tavoittele korkeakoulupaikkaa. (Valtioneuvosto, 2021, 76–77)

Korkeakoulutukseen hakeutumisen lisäksi vanhempien luokkatausta näkyy myös alavalinnoissa nimenomaan yliopistokoulutuksen osalta (Valtioneuvosto, 2021). Tässä tutkimuksessa tarkastelu rajataan vain luokkataustaan, vaikka muitakin alavalintaan vaikuttavia muuttujia, kuten sukupuoli, on. Norin (2018, 206) mukaan yliopiston eri alojen välillä on eroja opiskelijoiden lapsuudenkodin taustan suhteen. Korkeakoulutuksen osalta aloja voidaan jakaa ”elitistisempiin” sekä ”kansaomaisimpiin” aloihin. Lääketiede,

oikeustiede, eläinlääketiede, teknillinen ala, kauppatiede ja liikuntatiede lukeutuvat elitistisempiin aloihin. Kansanomaisempiin aloihin lukeutuvat kasvatustiede, farmasia, terveysala ja humanistiset tieteet. Norin (2018, 211–219) tutkimuksessa, jossa vertailtiin maisteriksi valmistuneita ja heidän taustamuuttujiaan, löydettiin neljä erilaista opiskelijaryhmää: *Koulutustikkailla kiipijät*, *Koulutus pääoman uusintajat*, *Ikuiset opiskelijat* ja *Toisen mahdollisuuden käyttäjät*. Eroina ryhmien välillä oli esimerkiksi Ikuisten opiskelijoiden opintoihin käyttämä aika, keskimäärin yhdeksän vuotta. Toisen mahdollisuuden käyttäjät omasivat usein jo aiemman tutkinnon ja olivat muita ryhmiä vanhempia. Näiden ryhmien osalta Kiipijöiden ryhmä erottui vanhempien muista matalamman koulutustaustan osalta. Uusintajien ryhmän osalta vanhempien koulutustausta puolestaan oli huomattavasti korkeampi kuin Kiipijöiden vanhempien. Ikuiset opiskelijat ja Toisen mahdollisuuden käyttäjät jäivät vanhempien taustan osalta kahden edellä mainitun väliin. (Nori, 2018, 211–219) Tutkimuksen ryhmistä erityisesti Uusintajat ja Kiipijät kiinnostavat yhteiskuntaluokkien näkökulmasta tarkasteltuna. Kiipijöiden osalta vanhemman koulutustaso tai sosioekonominen asema oli matalampi kuin Uusintajien ryhmän. Vanhempien taustan siirtyminen seuraavalle sukupolvelle on selkeää sekä Uusintajilla sekä Kiipijöillä. Uusintajien ryhmässä, sillä opiskelualoiksi valikoitui usein elitistisempiä aloja kuten lääketieteelliset alat tai oikeustiede. Kiipijöillä aloiksi puolestaan valikoitui humanistiset alat, maa- ja metsätaloustiede ja farmasia olivat yleisiä mutta myös eläinlääketiede. (Nori, 2018, 211–219)

Vaikka korkeakoulutuksen piiriin pääsevien taustat ovat monipuolistuneet, alavalinnat ovat edelleen lohkoutuneet sosioekonomisen taustan mukaan ja koulutus edelleen periytyy (Nevala, 2006, 318; Nori, 2018, 211–219). Aiemmin yhteys luokkataustan ja korkeakoulutuksen välillä onkin siirtymässä aiempaa enemmän korkeakoulun alavalintojen välille koulutustason erojen sijaan (Kivinen, Hedman & Kaipainen, 2012, 565; Nevala, 2006, 381). Myös alemmasta sosioekonomisesta taustasta tulevien varmuus koulutusalan valinnassa oli heikompaa sen lisäksi, että koulutusalojen välillä on havaittavissa valikoitumista (Korhonen ja Mikkonen, 2018, 22).

5 UUSLIBERALISTINEN KOULUTUSPOLITIikka

Peruskoulun luomisen taustalla vaikutti suurimpana arvona hyvinvointivaltiolle olennainen ajatus mahdollisuuksien tasa-arvosta (Tervasmäki & Tomperi, 2018, 165). Taustalla vaikutti myös peruskoulun syntyvuosina 1960–1970-luvuilla vallalla ollut liberalistinen koulutuspolitiikka (Volanen, 2001), jonka tavoitteina olivat koulutusjärjestelmän alueellisen tasa-arvon lisääminen sekä sosiaalisen tasa-arvon lisääminen. Tavoitteena oli tukea tasa-arvoisia mahdollisuuksia kouluttautua ja tasata eroja erilaisista sosiaalisista taustoista tulevien välillä.

Käännös uusliberalistiseen koulutuspolitiikkaan tapahtui 1980–1990-luvuilla, jolloin hajautettiin päätösvaltaa valtion tasolta kunnille, purettiin sääntelyä sekä edettiin markkinamaisempaan ja kilpailullisempaan suuntaan arvioinnin sekä esimerkiksi koulujen välisen kilpailun suhteen (Arhinmäki & Mäkinen, 2001; Suoranta, 2008). Samalla koulutuspoliittisessa puheessa esillä olleet ihanteet koulutuksen suunnasta muuttuivat uusliberalistista markkinamaailmaa muistuttaviksi. Koulutuspoliittisessa puheessa alkoi korostua uudenlaisia teemoja, kuten yksilön oikeus valita. Samalla painotettiin yksilön vastuuta mahdollisuuksiensa toteuttamisesta sekä edettiin valtiollisesta opetuksen sisällön sääntelystä kohti kunta- ja koulukohtaista sääntelyä (Arhinmäki & Mäkinen, 2001).

Tässä kappaleessa tarkastelen tarkemmin uusliberalismia ideologiana, uusliberalismin ja suomalaisen koulutuspolitiikan yhteneväisyyksiä sekä uusliberalistisen koulutuspolitiikan konkreettisempaa puolta.

5.1 Uusliberalismin luonteesta

Jotta uusliberalistista koulutuspolitiikkaa voi käsitellä ymmärrettävästi, on tarkastelu aloitettava uusliberalismista itsestään. Uusliberalismi on peräisin taloustieteestä ja sen oppi-isiä ovat olleet Friedrich Hayek sekä Milton Friedman (Patomäki, 2007). Aatteen juuret ovat 1800-luvun Englannin ja Yhdysvaltojen yhteiskuntien toiminnan ihailussa ja se on kehitetty vastavoimaksi 1900-luvun puolivälin poliittisiin muutoksiin (Löppönen, 2017). Uusliberalismin päätavoitteita ovat yksilön vapauden suojaaminen, yksityisen omistusoikeuden suojaaminen sekä markkinoiden maksimaalinen vapaus (Patomäki, 2007; Suoranta, 2008).

Uusliberalismin markkinoita ihannoiva näkökulma rinnastaa markkinat ja luonnon. Markkinat ovat ikään kuin järjestelmä, joka toimii itsenäisesti ajasta ja paikasta välittämättä. Eriarvoisuus nähdään ”luonnon lakina”, joka toimii kannustimena pyrkiä itsenäisesti kohti menestystä. (Löppönen, 2017, 111–113) Markkinalakien mukaisesti yksilön tulisi pyrkiä kokoamaan inhimillinen pääomansa, seurata markkinoiden kehitystä sekä pyrkiä kilpailuttamaan itsensä, jotta kykenisi esimerkiksi työllistymään. Uusliberalismiin kuuluu myös kilpailukykyretoriikka, jossa esille nousee yksilön ominaisuuksista esimerkiksi johtajuus, lahjakkuus, innovatiivisuus sekä sosiaalinen taitavuus. (Löppönen, 2017.) Yksilön oikeuksien ajamisen käänköpuolena on yksilön vastuu. Markkinoiden lait vastuuttavat yksilöä pitämään itse huolta omasta menestyksestään. Löppönen (2017) kuvaa uusliberalismin näkevän yksilön ikään kuin yrityksenä, jonka tulee olla toiminnassaan aktiivinen. Mahdollinen henkilökohtainen tappio kuuluu markkinoiden tuottamaan ympäristöön ja se on hyväksyttävä valittamatta.

Uusliberalismin ja sen kehittäjän Friedrich Hayekin suhtautuminen hyvinvointivaltioon tai ylipäättänsä hyvinvointiajatteluun on kielteinen. Valtion puuttuminen markkinoiden luonnolliseen tilaan esimerkiksi voimakkaan progressiivisen verotuksen keinoin nähdään markkinoiden luonnollista tilaa häiritsevänä sekä vaurastumisen kannustimien poistamisena (Löppönen, 2017). Uusliberalismin näkökulmasta pieni valtion budjetti eli käytännössä valtion pieni vaikutusvalta ja ohjaus on kaikista ideaalisin tilanne. Demokratiaa uusliberalismissa kannatetaan mutta tähtäin on silti valtion roolin minimoimisessa. (Löppönen, 2017; Patomäki, 2007.) Hyvinvointiajattelulle

tyypillisiä elementtejä kuten tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta ei uusliberalismin mukaan tulisi tavoitella lainsäädännön, ja sen mukanaan tuoman byrokratian ja pakkovallan keinoin, vaan markkinoiden tulisi antaa hoitaa tehtävänsä ilman puuttumista. Tasa-arvon tavoittelu valtion ohjauksessa rinnastettiin jopa sosialismiin ja Hayek näkeekin, että valtion toteuttama suunnittelu johtaisi väistämättä totalitarismiin. (Löppönen, 2017.)

5.2 Uusliberalismi kasvatuksen ja koulutuksen kentällä

Samalla tavalla kuin mikä tahansa muu markkinoilla oleva tuote myös koulutus ja kasvatusta nähdään uusliberalistisesta näkökulmasta käsin hyödykkeinä, joita voidaan standardoida ja mitata (Suoranta, 2008). Koulutuksen perimmäisestä tarkoituksesta yksilöä sivistävänä instituuttina on siirrytty oppimisen korostamiseen (Volanen, 2001) ja samalla siirrytty yksilön menestyksen korostamiseen myös koulutuksessa (Suoranta, 2008).

Kansainvälisellä kentällä esillä olleet koulutusideologiat ovat näkyneet suomalaisen koulutuspolitiikan kentällä niiden sovittamisena suomalaiseen kontekstiin (Kivirauma, 2001). Lahjakkaiden tukemisen sekä yksilön vastuun korostuminen ovat esimerkkejä laajemmasta kansainvälisestä keskustelusta jo 1980-luvulta. Yksilön vastuun korostuminen, erinomaisuuden tavoittelu yleisen sivistyksen sijaan, sekä markkinoilla hyväksi havaittujen periaatteiden, kuten valinnanvapauden, näkyminen esimerkiksi vanhempien vapautena valita lapselleen koulu lähikoulun sijaan (Arhinmäki & Mäkinen, 2001; Kivirauma, 2001) sopivat esimerkeiksi tavoitteiden muutoksesta. Kansainvälistymisen myötä valtiot ovat muodostuneet toisilleen kilpailijoiksi myös koulutuksen saralla ja globalisaation myötä paikalliset normit ja pyrkimykset koulutukselle alkavat vastata globaaleja. Ylikansallisen yhteisön muodostumisen myötä on syntynyt ylikansallisia ohjaavia tahoja, jotka vaikuttavat myös koulutuspolitiikkaan. Esimerkiksi Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD teettää koulutusta koskevia raportteja, joihin perehdytään myös kotimaisia linjauksia tehtäessä. (Jauhiainen, Rinne & Tähtinen, 2001)

Koulutuksen markkinamaistuminen tiivistyy yksilön oikeuksien ja vastuun korostamiseen myös koulutukseen liittyvien valintojen suhteen. Yksilöllä on, uusliberalistisen mallin mukaan, oikeus valita itselleen sopivimmat väylät

toteuttaa kouluttautumista ja yksilö on vastuussa omista onnistumisistaan ja epäonnistumisistaan (Arhinmäki & Mäkinen, 2001; Volanen, 2001). Näin myös kilpailusta yksilöiden kesken tulee luonnollista koulutuksenkin saralla (Ball, 2000). Yksilön vastuun korostaminen herättää kysymyksiä yhteiskunnan roolista. Yksilön, yhteiskunnan ja koulutuksen pohjimmaisesta suhteesta kertoo jotakin Kivirauman (2001) käyttämä, John Deweyn ajatuksiin tukeutuneiden demokraattisen koulu-uudistuksen kannattajien näkemys siitä, että *”koulutus vahvasti yhteiskunnallista demokratiaa integroimalla jokaisen yksilön kykyjään – ei syntyperää – vastaavaan tehtävään”* (Kivirauma 2001, 73).

Koulu on instituutio, joka Suomessa koskettaa lähestulkoon jokaista yksilöä ja on siten myös sosiaalinen rakenne. Kivirauman (2001) näkemyksen mukaan markkinamaisten ihanteiden mukanaan tuoma erinomaisuuden tavoittelu ei tapahdu sosiaalisessa tyhjiössä vaan luo elitismiä, koska lähtökohtaisesti oletetaan osan yksilöistä olevan toisia parempia. Tiedossa kuitenkin on, että koulumenestyksen ja sosiaalisen taustan välillä on yhteys, jolloin yksilön ”lahjakkuus” voidaan nähdä myös runsaan kulttuuripääoman kodin tuomana etuna. (Kivirauma, 2001; Naumanen & Silvennoinen, 2010, 87) Valinnaisuuden lisääminen ja yksilön vastuuttaminen omien edellytystensä mukaisen koulutuksen hankkimiseen lisäävät riskiä yksilön valintojen kytkeytymiseen yksilön taustaan tai vanhempien kykyyn ohjata valintoja (Ahonen, 2001; Kivirauma, 2001) sen sijaan, että ne suhteutuisivat hänen kykyihinsä.

5.3 Koulutuspolitiikan uusliberalistisista linjauksista

Edellä kuvattu kehityskaari uusliberalistisessa koulutuspolitiikassa on näkynyt myös käytännön tasolla, eikä vain esiintynyt puheena viranomaisten suussa tai virallisissa ohjaavissa dokumenteissa. Konkreettisten esimerkkien kautta on helpointa hahmottaa uusliberalistisen koulutuspolitiikan mukanaan tuomia koulutuksen kentän muutoksia.

Ensimmäisenä esimerkkinä on uusliberalistisen ajattelun ytimessä olevan kilpailun tulon myös kasvatuksen kentälle. Uusliberalistinen koulutuspoliittinen malli rakentuu pitkälti yksilön menestyksen ihanteelle, jolloin mukaan yhtälöön tulee myös arviointi sekä vertailu. Suoranta (2008) nostaa tästä kehityksestä

esimerkiksi OECD:n Pisa-tutkimuksen, jonka tuloksia seurataan tarkasti myös Suomessa niin talouselämän kuin yleisen mediankin puolelta. (mm. Kurki-Suonio, 2019; EK, 2019.) Lisäksi Suorannan (2008) mukaan teknis-matemaattisten aineiden merkitys on opetuksessa noussut. Samaa kehitystä kuvaa myös yliopistojen pääsykokeiden todistusvalinnan pisteytyksen uusiminen, jossa luonnontieteellisistä aineista, kuten pitkästä matematiikasta, saa aiempaa korkeammat pisteet verrattuna reaaliaineisiin, kuten yhteiskuntaoppiin. (Ristola, Rautio, Kanerva & Rissanen 2019.)

Toinen kilpailun lisääntymisestä kertova esimerkki on ollut valinnanvapauden lisääminen koulun ja kurssien suhteen jo peruskoulussa (Seppänen ym. 2018). Kun oppilaat ja heidän huoltajansa ovat päässeet valitsemaan oppilaalle parhaiten sopivaa koulua ja koulut puolestaan ovat saaneet opetussuunnitelmien vapautuessa vapaammat kädet suunnitella koulukohtaista opetussuunnitelmaa esimerkiksi valinnaisaineiden kohdalla, on samalla syntynyt kilpailua ja koulumarkkinat. Uudistuksia on perusteltu toiminnan tehostamisella ja opetuksen tason nostamisella sekä yksilöllisellä mahdollisuudella valita itselle sopiva väylä. Samalla vastuu koulutuksesta on siirtynyt enemmän valtiollisesta ohjauksesta kunta- ja koulukohtaiseksi samoin kuin yksilön vastuuta valintojen muodossa painottavaksi. (Arhinmäki & Mäkinen, 2001; Volanen, 2001; Rinne, 2001.)

Kolmantena esimerkkinä uusliberalismin vaikutuksista koulutuksen kentällä voisi pitää suhtautumistavan muutosta yksilön rooliin. Koulutuksen tarkoituksena on pidetty perinteisesti sivistystä, valistusta ja kansallista kasvatusta. Euroopan yhteisön julistuksessa uudelle vuosituhannele painopisteenä on ”elinikäinen oppiminen ja inhimilliset voimavarat” eli näkökulma on muuttunut sivistyksestä oppimiseen (Volanen, 2001). Oppimisen korostaminen asettaa keskiöön järjestelmän sijaan yksilön, joka taas rapauttaa perinteistä mallia mahdollisuuksien tasa-arvosta, lisäämällä yksilön vastuuta. Usein kulttuurista pääomaa omaavat kokevat suurempaa tarvetta kartuttaa koulutuksen kautta kertyvää pääomaa ja yksilön kohdalla valmiin kulttuurisen pääoman määrä linkittyy vahvasti lapsuudenkotiin. (Volanen, 2001.)

6 KOULUTUKSEN DILEMMAT

Olen jakanut aineistostani esiin nousseiden ilmiöiden tarkastelun tutkimuskysymyksittäin ja tarkastelen niiden alla löytämiäni syy- ja seuraussuhteita, yhdenmukaisuuksia tai nähdäkseni ilmiöitä selittäviä tekijöitä.

6.1 Koulutuksellisen tasa-arvon periaatteet ja korkeakoulutus

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessäni tarkastelu kohdentuu koulutuksellisen tasa-arvon periaatteen toteutumiseen eri taustoista tulevien korkeakoulututtujen kohdalla. Koulutuksellinen tasa-arvo hahmottuu yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden käsitteiden ympärille, ja niihin liittyvät niin mahdollisuuden kouluttautua kuin sen, että koulutuksen tuotokset jakautuvat tasaisesti yhteiskunnassa. (Järvinen & Jahnukainen 2008.) Lapsuuden kodista saatu sekä elämän varrella kerääntynyt kulttuurinen pääoma (Bourdieu, 1986, 242–255) ovat keskeisiä tekijöitä koulutuksellisen polun kehitykseen (Härkönen, 2010, 59). Yhteenvetona voisi todeta yksilön taustalla olevan merkitystä koulutuspolun suunnalle.

Koulutuslinjojen eriytymistä eri taustoista tulevien kesken on havaittu korkeakoulututkimuksessa alojen mutta myös yliopisto- ja ammattikorkeakoulutuksen välillä (Naumanen & Silvennoinen, 2010, 73; Nori, 2011, 113; Valtioneuvosto, 2021; Nori, 2018, 206). Eriytymisen ehkäisyä koskevia näkökulmia on löydettävissä koulutuksellisen tasa-arvon periaatteen määritelmistä. Radikaali näkökulma koulutukselliselle tasa-arvolle painottaa myös oppimistulosten tasa-arvoista toteutumista vaikkakin eri tahtisesti (Ouakrim-Soivio ym. 2018). Norin (2018, 211–219) tutkimuksen eri opiskelijaryhmät edustavat osaltaan radikaalia näkökulmaa koulutuksellisen tasa-arvon toteutumiseen, sillä ne edustavat eri vauhdissa eteneviä sekä eri polkuja korkeakoulutukseen tulleita. Ryhmistä oli löydettävissä paitsi eri taustoista tulevia opiskelijoita mutta myös muita hitaammin opinnoissaan

eteneviä, toista tutkintoa opiskelevia sekä muita vanhempana korkeakoulutukseen piiriin tulleita opiskelijoita. Tästä näkökulmasta koulutuksellisen tasa-arvo on siis saavutettu, sillä korkeakouluun piirissä olevilla oli eri tahtisia rytmejä pyrkiä saavuttamaan tutkintonsa.

Koulutuksellista tasa-arvoa voi tarkastella koulutustuotosten, kuten tehtyjen tutkintojen, jakautumisen näkökulmasta. Niiden tulisi jakautua yhteiskunnassa oikeudenmukaisesti ja toteutumisessa tulisi huomioida opiskelijan oma tausta sekä sen vaikutukset koulutuksessa menestymiseen (Järvinen & Jahnukainen, 2008). Koulutustuotoksien tarkoituksena suoritetuista tutkintoista tulee tarkastelu kääntää lukumäärän lisäksi myös niiden laatuun, kun tarkastellaan niiden jakautumista. Jakaantumista lapsuudenkodin taustan ja koulutusalan valinnan välillä on edelleen havaittavissa (Nori, 2018, 206; Valtioneuvosto, 2021), joten koulutuksellisen tasa-arvon tämä elementti ei voi sanoa aivan toteutuvan vaikkakin korkeakoulutettujen taustat ovatkin aiempaa moninaisempia (Nevala, 2006, 318; Nori, 2018, 211–219). Eri taustaisten opiskelijoiden välillä ”elitististen” tai ”kansanomaisimpien” korkeakoulualojen välillä todennäköisesti samalla vahvistuneeksi myös jako työelämässä ja ansiotuloissa. Eroja voi olla esimerkiksi lääketieteen käyneen tai kasvatustieteen valinneen ansiotuloissa.

Samaan eriytymiskulkuun liittyy myös koulutusjärjestelmän ymmärtäminen sosiaalisia ja kulttuurisia eroja tasaavana mekanismina ja osana koulutuksellisen tasa-arvon periaatetta (Järvinen & Jahnukainen, 2008). Myös konservatiivinen määritelmä koulutukselliselle tasa-arvolle toteaa, ettei sosiaalisista eroista saa aiheutua kohtuutonta haittaa heikommassa asemassa oleville, vaikka erot ovatkin väistämättömiä (Ouakrim-Soivio ym. 2018). Koulutuksella on keskeinen rooli yksilön mahdolliselle ansiotasolle ja elämänlaadulle (Nori, 2012). Bourdieun (1986, 243–248) mukaan koulutusjärjestelmä uusintaa jo olemassa olevia yhteiskunnan rakenteita, kun lapsuudenkodin kulttuuripääomalla lähdetään koulupolulle. Korkeakoulualan valinnalla on usein yhteyttä tulevaisuuden ansiotasoon, ja korkeakoulujen alat ovat yhä jossain määrin eriytyneet opiskelijan taustan mukaan, jolloin Bourdieun teorian ajatus näyttäisi yhä toteutuvan myös suomalaisella korkeakoulukentällä ja yhteiskunnassa.

6.2 Uusliberalismi ja koulutuksellinen tasa-arvo

Toisen tutkimuskysymyksen tarkastelu keskittyy uusliberalismin mahdollisten vaikutusten arviointiin koulutuksellisen tasa-arvon suhteen. Aineiston pohjalta uusliberalismin vaikutuksia voidaan havaita kolmen eri ilmiön kautta: *kilpailu, valinnan vapaus ja vastuu sekä yksilön vastuu*. Nämä näkyvät jo peruskoulun kontekstissakin (Arhinmäki & Mäkinen, 2001; Kivirauma 2001) mutta vaikuttavat myös korkeakoulutuksen kentällä (Suoranta, 2008; Ristola ym. 2019). Peruskoulutus luo pohjaa muulle koulutukselle, joten siellä näkyviä vaikutuksia voidaan sivuta myös korkeakoulukontekstiin keskityttäessä.

Kilpailun saapuminen koulutuksen kentälle vaikuttaa koulutuksellisen tasa-arvon periaatteisiin sekä mahdollisuuksien tasa-arvon periaatteeseen, sillä ne pitävät sisällään ajatuksen yksilöiden välisten erojen tasaamisesta niin sosiaalisesti kuin kouluttautumisenkin osalta (Volanen, 2001; Tervasmäki & Tomperi, 2018; Silvennoinen, Kalalahti & Varjo, 2018; Järvinen & Jahnukainen, 2008). Koulutuksellinen tasa-arvo on ollut pitkään myös hyvinvointivaltion kulmakiviä (Tervasmäki & Tomperi, 2018, s.165). Uusliberalismissa kilpailu on sisäänrakennettu osa maailmankuvaa samoin kuin yksilön vastuu omasta menestyksestään. Kilpailun ja markkinoiden nähdään uusliberalismissa tarjoavan mahdollisuuden ratkaista myös tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden kysymyksiä. (Löppönen, 2017) Korkeakoulutuksen näkökulmasta uusliberalistinen ajattelu sinänsä toteutuu yksilöiden valitessa kykyjensä mukaan esimerkiksi koulutusalaan. Ristiriidan mahdollisuuksia koulutukselliselle tasa-arvolle kuitenkin on, sillä erojen tasaamisessa ei olla täysin onnistuttu koulutusalaavaintojen eriytyessä opiskelijan kotitaustan mukaan (Nori, 2018, 211–219) tai ylipäänsä kotitaustan vaikuttaessa edelleen myös korkeakoulutukseen hakeutumiseen (Nori, 2011, 113; Valtioneuvosto, 2021, 76–77) tai itsevarmuuteen koulutusalan valintaa tehtäessä (Korhonen ja Mikkonen, 2018, 22). Yksilön vastuun korostamisen retoriikka koulutuspolitiikassa on ollut olemassa jo 2000-luvun taitteesta (mm. Arhinmäki & Mäkinen, 2001; Kivirauma, 2001; Ball, 2000), joten kahdenkymmenen vuoden kehityksellä näyttäisi olevan osansa edelleen näkyvillä olevan koulutuspolkujen eriytymisen suhteen mutta varmaa tulkintaa ei tämän tutkimuksen aineiston

pohjalta voi tehdä. Selkeä ristiriita uusliberalismin ja koulutuksellisen tasa-arvon periaatteessa on kuitenkin aineiston perusteella havaittavissa.

Yksilön valinnan vapaus ja valinnan mahdollisuuksien rajoittamattomuus markkinoiden avulla toteuttavana ovat uusliberalistisen ajattelun ytimessä (Patomäki, 2007, 10; Suoranta, 2008). Valinnan vapauden mukana tuleva eriarvoisuus nähdään enemmän kannustimena muokata omia valintojaan itselle edullisemmän lopputuleman saavuttamiseksi (Löppönen, 2017, 111–113). Valinnan vapautta tuotiin peruskoulun kontekstiin esimerkiksi lähikouluperiaatteesta joustamisen mahdollisuuksilla tai koulu- tai kuntakohtaisesti eroavilla valinnaisaineiden mahdollisuuksilla. Yksilön valinnan vapaus ja vastuu valita itselleen sopiva koulupolku ovat siis olleet havaittavissa jo peruskoulun kohdalla (Seppänen ym. 2018; Arhinmäki & Mäkinen, 2001; Volanen, 2001; Rinne, 2001). Koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta yksilön roolin vahvistuminen eriytyviä valintoja tehtäessä luo riskin yksilön sosiaalisen taustan ja lapsuuden kodin kulttuurisen pääoman vaikutuksien kasvuille, sillä yksilön valinnat eivät synny tyhjiössä (Kivirauma, 2001; Naumanen & Silvennoinen, 2010, 87; Ahonen, 2001). Korkeakoulutuksen suhteen tämä näkyy esimerkiksi vanhempien taustaan ja koulutusasteeseen liittyvien primaari- ja sekundaarivaikutusten kautta. Koulumenestyksen ja perhetaustan yhteys, jatkokoulutukseen hakeutuminen sekä perheen tuki vähintään vastaavan koulutustason saavuttamiseksi ovat osa näitä vaikutuksia. (Härkönen, 2010, 59) Myös Bourdieun kulttuurisen pääoman ja koulutustason periytyvyyden teorit (1986, 243–248) vahvistavat näkökulmaa, että yksilön valinnan vapauden varmistaminen ei yksin riitä takaamaan, että koulutuksellisen tasa-arvon periaate yhtäläisine mahdollisuuksineen tai koulutustuotosten yhdenvertaisesti jakautumisineen toteutuisi. Yksilön roolin korostaminen koulutuksen kentän valintoja koskien myös korkeakoulutuksen kentällä näyttäisi aineiston perusteella vaikuttavan kielteisesti koulutuksellisen tasa-arvon toteutumiseen.

Yksilön valinnan vapauden mukana tuleva osa on myös yksilön vastuun korostuminen menestyksen suhteen (Arhinmäki & Mäkinen, 2001; Volanen, 2001). Järjestelmän kantaman vastuun merkityksen tulisi uusliberalismin mukaan vähentyä (Volanen, 2001). Huomio kiinnittyy vastuuasiassa koulutuksellisen tasa-arvon periaatteista erityisesti koulutustuotosten tasa-arvoisen jakautumisen suhteen varsinkin, kun koulutusalojen jakautumisessa on

eriytymistä opiskelijan taustan suhteen (Valtioneuvosto, 2021; Nori, 2018, 206–219). Elitistisille koulutusaloille päädytään yhteiskunnalliselta asemaltaan korkeammista kodoista ja kansanomaisimmille aloille asemaltaan alemmista kodoista (Nori, 2018) ja valintaa ohjaavat esimerkiksi yksilön perheen tarjoama tuki (Härkönen, 2010, 59–60) sekä lapsuuden kodin kulttuurisen pääoman vaikutukset (Bourdieu, 1986). Koulutus on merkittävä tekijä yksilön työllistymiselle ja muulle elämänlaadulle (Järvinen & Jahnukainen, 2008; Nori, 2012), joten sillä on siksi myös suurta yhteiskunnallista merkitystä. Yhteiskunnan menestyksen ja hyvinvoinnin etu on myös koulutettu ja osaamistasoltaan korkea väestö (Rinne, 2001; Tomperi & Tervasmäki, 2018, 182). Koulutuksellisen tasa-arvon periaatteen osa on yhdenmukainen, oikeudenmukainen ja tasa-arvoinen koulutuksen saavuttamisen mahdollisuus (Järvinen & Jahnukainen, 2008) ja tämä tavoite onkin aineiston pohjalta ristiriidassa uusliberalismin tavoitteen kanssa, jossa yksilön vastuu valinnoista ja menestyksestä on kaiken keskiössä. Vaikutus koulutuksellisen tasa-arvon periaatteeseen yksilön vastuuta korostettaessa vaikuttaisi aineiston pohjalta olevan kielteinen.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

7.1 Johtopäätökset

Tulosluvun löydösten pohjalta voisi todeta, että uusliberalismin ideologiset lähtökohdat ovat ristiriidassa koulutuksellisen tasa-arvon periaatteiden kanssa ja että niillä vaikuttaisi olevan kielteinen vaikutus koulutuksellisen tasa-arvon periaatteiden toteutumiseen korkeakoulukontekstissa. Koulutusalojen valintojen eriytyminen perhetaustan mukaan sekä perhetaustalla edelleen olemassa oleva vaikutus korkeakoulutukseen hakeutumisen suhteen kertovat, siitä että vaihtoehdot eivät vaikuttaisi olevan kaikille yhdenvertaisesti saavutettavissa.

Koulutuksellinen tasa-arvo toteutuu korkeakoulukentällä kuitenkin tarkasteltaessa jo opiskelemissa olevia, sillä heidän perhetaustansa ovat moninaisia ja opiskelu tarjoaa mahdollisuuksia toteuttaa korkeakouluopintoja monenlaisissa rytmeissä (Nori, 2018). Voisikin sanoa koulutuksellisen tasa-arvon ongelmakohtien siirtyneen korkeakoulutuksen alavalintojen eriytymiseen korkeakoulutukseen pääsyn sijaan. Näin ollen korkeakoulutettujen kohdalla koulutuksellisen tasa-arvon toteutumisessa on vielä huomioitavia kohtia.

Koulutuksellisen tasa-arvon yhteiskunnallinen merkitys osaamistason sekä kansallisen kilpailukyvyn säilymisen näkökulmasta on keskeinen (Nori, 2012; Jauhiainen, Rinne & Tähtinen, 2001; Tomperi & Tervasmäki, 2018, 182), joten sen toteutumisen mekanismien huomioiminen on tärkeää. Uusliberalistisia piirteitä omaava koulutuspolitiikka ei ole ainakaan vielä heikentänyt koulutuksellisen tasa-arvon tilaa merkittävästi mutta oppimistulosten eriytyminen sosioekonomisen taustan mukaan jo peruskoulutuksessa (OKM, 2021) ja tämän näkemyksen suhteuttaminen korkeakoulutettujen määrän nostamisen tavoitteeseen (Valtioneuvosto, 2019, 164) saa pohtimaan mahdollisia vaikutuksia. Koulutusvalintojen eriytyminen perhetaustan mukaan näkyy selkeästi korkeakoulutuksen piirissä ja ilmeisesti jossakin määrin jo peruskoulutuksen piirissä. Perhetaustan vaikutuksen vähentäminen

todennäköisesti tukisikin koulutuksellisen tasa-arvon periaatteen säilymistä korkeakoulutuksen kohdalla ja tukisi myös kansallisen osaamistason kehitystavoitteita.

Koulutuksellisen tasa-arvon kehityksen tukemisessa keskittyminen vanhempien luokka-aseman sekä lasten koulutusasteen väliseen yhteyteen ja niiden primaari- ja sekundaarivaikutuksiin kattaisi koulutuskenttäämme laajasti. Yhteyden purkaminen on onnistunut jo korkeakoulutukseen pääsevien kohdalla mutta ongelmallisia kohtia edelleen löytyy alavalintojen ja ylipäänsä hakeutumisen suhteen. Kaikille yhteisen peruskoulutuksen on todettu olevan merkittävä tekijä luokkataustan vaikutusten vähentämisessä (Härkönen, 2010, 60–61), joten samankaltaisista ratkaisuista löytynee avaimia myös myöhemmän vaiheen haasteiden purkamiseen.

7.2 Pohdinta

Tutkimuksen tulokset sekä johtopäätösten pohdinta herättivät paljon kysymyksiä, joita tuon esille pohdinnassa. Pohdinnan aiheeksi nousseet kysymykseni ovat hyvin avoimia ja yhteiskunnallista tilannettakin peilaavia.

Koulutuksellisen tasa-arvon, uusliberalismin ja korkeakoulutuksen kentän tarkastelu herätti pohdintaa uusliberalismillekin tyypillisestä yksilön ja yhteiskunnan vastuiden suhteesta. Mikä olisi yhteiskunnallisesti paras tapa saavuttaa globaalissa maailmassa esimerkiksi kansallisen kilpailukyvyyn parantumista? Onko yksilön valintojen vastuu kantaa huolta myös yhteiskunnan pärjäämisestä vai tulisiko yhteiskunnan auttaa yksilöitä tekemään kaikkien etua palvelevia valintoja?

Eriytyvät alavalinnat korkeakoulutuksen kentällä herättivät pohtimaan näiden yksilöiden jakautumista työelämän kentälle. Nähdäkseni tämä jakautuminen toistaa luokka-aseman periytymistä seuraavalle sukupolvelle. Yhteiskunnallisestakin näkökulmasta tämä kehitys saattaa tarkoittaa potentiaalisten kykyjen jäämistä ikään kuin varjoon, mikäli he eivät taustansa vaikutuksesta hakeudu esimerkiksi korkeakoulutukseen tai ovat epävarmoja pärjäämisestään itseään kiinnostavalla alalla ja valitsevat jonkin muun. Hyvää

korkeakoulukentän tilanteessa nähdäkseni on kuitenkin mahdollisuus kouluttautua uudelleen ja opiskelujen eriytmisyyden olemassa oleva mahdollisuus.

Myös koulutuksellisen tasa-arvon määritelmässä olevat rakenteelliset tekijät alueellisten erojen suhteen ovat kiinnostava näkökulma. Missä määrin tätä kehitystä tulisi huomioida korkeakoulukentällä alavalintojen eriytymisen suhteen? Painottuvatko esimerkiksi tietyt yliopistot eriytymisen kohdalla? Pohdintaa herätti myös peruskoulun kontekstissa kuntakohtaiset erot opetussuunnitelmissa tai valinnaisaineiden tarjoamisen mahdollisuuksissa. Lisääkö tämä näkökulma esimerkiksi eriytymistä jo peruskouluvaiheessa. Koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta alueellisten erojen huomiointi niin mahdollisuuksissa kuin toteutuneessa tilanteessa auttaisi mahdollisesti hahmottamaan näitä syy- seuraussuhteita. Yhteydessä tähän on myös hyvinvointivaltion olemassaolo ja koulutuksellisen tasa-arvon periaate, jotka ovat aineiston pohjalta nähdäkseni lomittaisia. Nähdäkseni yhteiskunnallinen tahtotila on parantaa koulutuksellista tasoa mutta missä määrin keskusteluun on otettu mukaan mielestäni tavoitteeseen pääsyn kannalta keskeiset hyvinvointivaltion sekä koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmat.

Korkeakoulujen alavalintojen eriytymisen sekä koulutukseen hakeutumisen osalta tulisi tarkastella onko keskustelussa riittävän hyvin esillä Suomessa olevat luokkaerot. Suomalainen yhteiskunta on mielletty hyvinvointivaltion saavuttamisen myötä ehkä jopa luokattomaksi mutta onko tässä tilanteessa tapahtunut muutosta? Luokkajaottelu pohjaa nykyisin pitkälti ammattien mukanaan tuomaan asemaan ja tulotasoon ja pohdinkin ovatko ryhmien väliset tuloerot millaisessa kehityksessä. Havahduin myös pohtimaan mahdollisten erojen yhteyttä esimerkiksi korkeakoulualojen eriytymiseen. Hyvinä esimerkkeinä elitistisiksi miellettyistä lääke- ja oikeustieteellisistä koulutusaloista on tullut myös hakupainealoja, joihin pääseminen vaatii ajallista sekä taloudellista resurssia. Millaisina hakuprosessit näyttäytyvät eri luokkataustoista tuleville hakijoille?

7.3 Jatkotutkimusideat

Koulutuksellisen tasa-arvon tutkimukselle jatkotutkimusaiheeksi mieleeni nousi nimenomaan yliopistokoulutukseen hakeutuminen ja siinä olevat erot eri hakijaryhmien välillä. Ylioppilastutkinnon ja pääsykokeen kautta valituksi tulevat kattavat merkittävän opiskelijoiksi valittavista ja tutkimusta olisikin kiinnostava tehdä ammattikoulupohjaisista hakijoista. Koulutusvalintojen eriytymisen vaihe näkyy korkeakoulutuksen alavalinnassa mutta näkykö se jo toisen asteen koulutuspolkua valittaessa ja mikä yhteys luokkataustalla on tähän valikoitumiseen. Hyvin yksiselitteinen määritelmä koulutukselliselle tasa-arvolle on, ettei koulutuksen pääsyn tulisi riippua esimerkiksi yksilön taustasta tai muusta ominaisuudesta (OECD, 2008, 14), joten olisi mielenkiintoista syventää koulutuksellisen tasa-arvon toteutumisen tarkastelua ammattikoulun ja ammattikoulupohjaisten hakijoiden kontekstiin.

8 LÄHTEET

- Ahonen, S. (2001). Kuka tarvitsee yhteistä koulua. Teoksessa A. Jauhiainen, R. Rinne ja J. Tähtinen (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit* (s. 155–184). Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Ahonen, S. (2003). Yhteinen koulu: tasa-arvoa vai tasapäisyyttä? Koulutuksellinen tasa-arvo Suomessa Snellmanista tähän päivään. Vastapaino.
- Arhinmäki, P. ja Mäkinen, R. 2001. Peruskoulun säästöt ja markkinat. Teoksessa R. Mäkinen & O. Poropudas. (toim.) *Irtiotto 90-luvun koulutuspolitiikasta: Koulutuspoliittinen artikkelikokoelma* (s. 63–74). Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Ball, S. (2000). Globaalit toimintaperiaatteet ja kansalliset politiikat eurooppalaisessa koulutuksessa. Suom. U. Veitonen, & R. Rinne. Teoksessa A. Jauhiainen, R. Rinne ja J. Tähtinen. (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit* (s. 21–44). Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Baumeister, R. & Leary M. (1997). Writing Narrative Literature Reviews. *Review of General Psychology*, 1: 3, 311–320.
- Bourdieu, P. (1985). Sosiologian kysymyksiä. Vastapaino.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. Teoksessa J. Richardson (toim.) *Handbook of theory and research for the sociology of education* (s. 241–258) Greenwood Press Inc.
- Bourdieu, P. (1998). Järjen käytännöllisyys. Suom. M, Siimes. Vastapaino
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1995). Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. Suom. toim. M, Sabour & M.A, Salo. Joensuu University Press
- Cooper, H. (1998). *Synthesizing Research: a Guide for Literature Reviews*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

- Elinkeinoelämän keskusliiton tiedote. (2019). PISA- tulokset: Suomi ei voi jatkaa heikkojen perustaitojen tiellä. <https://ek.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2019/12/03/pisa-tulokset-2019-suomi-ei-voi-jatkaa-heikkojen-perustaitojen-tiella/> Luettu 9.2.2023
- Erola, J. (2010). Johdanto. Teoksessa J. Erola, *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa* (s. 19–26) Gaudeamus.
- Erola, J. (2010a). Luokkarakenne ja luokkiin samastuminen Suomessa. Teoksessa J. Erola, *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa* (s. 89–106). Gaudeamus.
- Erola, J. (2010b). Yhteenveto: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun alun Suomessa. Teoksessa J. Erola, *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa* (s. 237–241). Gaudeamus.
- Hilpelä, J. (2004). Järjen epäilyä ja suunnittelemattomuuden ylistystä? – ekskursio uusliberalistiseen koulutuspolitiikkaan. *Kasvatus*, 1 (35), 55–65.
- Hyyppö, A. (2015). Tasa-arvottomat yliopistot. 11.11.2015. Oulun ylioppilaslehti 9/2015. <https://www.oulunylioppilaslehti.fi/tasa-arvottomat-yliopistot/> Luettu 9.2.2023
- Härkönen, J. (2010). Sosiaalinen periytyvyys ja sosiaalinen liikkuvuus. Teoksessa J. Erola, *Luokaton Suomi?: yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa* (s. 51–66). Gaudeamus.
- Jauhiainen, A., Rinne, R. & Tähtinen, J. (2001). Globaalin koulutuspolitiikan hyökyaalto. Teoksessa A. Jauhiainen, R. Rinne ja J. Tähtinen (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit* (s. 9–20). Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Järvinen, T. & Jahnukainen, M. (2008). Koulutus, polarisaatio ja tasa-arvo: hyvä ja huono-osaistuminen perus- ja keskiasteen koulutuksessa. Teoksessa M. Autio, K. Eräranta & S. Myllyniemi. (toim.) *Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot vuosikirja 2008* (s. 140–149). Nuorisosiain neuvottelukunta, Nuorisotutkimusseura ja Stakes.
- Kallio, T. (2006). Laadullinen review- tutkimus metodina ja yhteiskuntatieteellisenä lähestymistapana. *Hallinnon tutkimus*, 25: 2, 3. artikkeli. Hallinnon tutkimuksen seura.
- Kivinen, O. & Rinne, R. (1995). Koulutuksen periytyvyys: nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa. Tilastokeskus.

- Kivinen, O., Hedman, J. & Kaipainen, P. (2012). Koulutusmahdollisuuksien yhdenvertaisuus Suomessa. Eriarvoisuuden uudet ja vanhat muodot. *Yhteiskuntapolitiikka*, 77: 5. 559–566
- Kivirauma, J. (2001). Kansainvälistymisen pakot: kohti eriarvoistavaa koulutuspolitiikkaa. Teoksessa A. Jauhiainen, R. Rinne, J. Tähtinen & S. Ahonen. *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit* (s. 73–90). Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Kontula, A. (2016). Luokkalaki. Miten Suomen lait ja viranomaiset syrjivät työväenluokkaa. Into.
- Kurki-Suonio, O. (2019). Suomen Pisa-tulokset laskivat taas – Raportti: ”Merkkejä täyskäännöksestä ei näy”. <https://www.talouselama.fi/uutiset/suomen-pisa-tulokset-laskivat-taas-raportti-merkkeja-tayskaannoksesta-ei-nay/a4aaed6c-bdb0-4e68-90a5-00062a52ec54> Luettu 9.2.2023
- Leppänen, M. (2015). "Kasvamassa kyynisten nuorten sukupolvi" – Tutkimus: Moni teini kyllästynyt tai uupunut koulunkäyntiin. 10.11.2015 YLE. <https://yle.fi/uutiset/3-8443531>. Luettu 9.2.2023
- Lindbland, S. (2001). Koulutus ja sen muuttuvat merkitykset Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa A. Jauhiainen, R. Rinne ja J. Tähtinen. (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit* (s. 45–72). Suomen kasvatustieteellinen seura,
- Löppönen, P. (2017). Vapauden markkinat: Uusliberalismin kertomus. Vastapaino
- Manstead, A. S. R. (2018). The psychology of social class: How socioeconomic status impacts thought, feelings, and behaviour. *British Journal of Social Psychology*, 57(2), 267–291.
- Mattila-Niemi, E. (2015). Melko elitistinen yliopisto. 3.2.2015 Helsingin yliopiston uutiset. <https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/opetus/melko-elitistinen-yliopisto>. Luettu 9.2.2023
- Naumanen, P. & Silvennoinen, H. (2010). Koulutus, yhteiskuntaluokat ja eriarvoisuus. Teoksessa Teoksessa J. Erola. *Luokaton Suomi?: yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa* (s.67–88). Gaudeamus.
- Nevala, A. (2006). Tasa-arvo etenee hitaasti? Yliopisto-opiskelijoiden sosiaalinen tausta 2000-luvun alun Suomessa. Teoksessa T. Aarrevaara

- & J. Herranen (toim.) *Mikä meitä ohjaa? Artikkelikokoelma Jyväskylässä 5.–6.9.2005 järjestetystä korkeakoulutuksen tutkimuksen IX symposiumista* (s. 309–324). Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Nori, H. (2011). Keille yliopiston portit avautuvat? tutkimus suomalaisiin yliopistoihin ja eri tieteenoaloille valikoitumisesta 2000-luvun alussa. Turun yliopisto.
- Nori, H. (2012). Koulutuksellisen tasa-arvon toteutuminen yliopistojen porteilla: hakijoiden taustat ja niiden yhteys opiskelemaan pääsyyn. *Tiedepolitiikka*, 37: 1, 7–18. Helsinki: Edistyksellinen tiedeliitto.
- Nori, H. (2018). Kiipijöitä ja Uusintajia – keitä ovat 2010-luvun opiskelijat? Teoksessa R. Rinne, N. Haltia, S. Lempinen & T. Kaunisto. (toim.) *Eriarvoistuva maailma – tasa-arvoistuva koulu?* (s. 205–222). Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 78.
- OECD. (2008). Tertiary Education for the Knowledge Society. Volume 2. Special Features: Equity, Innovation, Labour Market, Internationalisation <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/41266690.pdf> Luettu 1.3.2023
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021). Koulutusselonteko. Varhaiskasvatus sekä esi- ja perusopetus. <https://okm.fi/koulutusselonteko/varhaiskasvatus-ja-perusopetus>. Luettu 9.2.2023
- Opetushallitus. (2014). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf Luettu 4.3.2023
- Oravakangas, A. (2005). Koulun tuloksellisuus? Filosofisia valotuksia koulun tuloksellisuuden problematiikkaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Kasvatustieteen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Chydenius-Instituutti – Kokkolan yliopistokeskus.
- Ouakrim-Soivio, N., Pulkkinen, J., Rautopuro, J., & Hildén, R. (2018). Toteutuuko perusopetuksen tasa-arvo? Katsaus oppimistulosten arviointeihin. *Kasvatus & Aika*, 49 (5), 415–430.
- Patomäki, H. (2007). Uusliberalismi Suomessa: Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot. WSOY.
- Rinne, R. (2001). Koulutuspolitiikan käänne ja nuorten syrjäytyminen. Teoksessa A. Jauhiainen, R. Rinne ja J. Tähtinen. (toim.)

Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit (s. 91–138). Suomen kasvatustieteellinen seura.

- Rinne, R. (2014). Kulttuurinen pääoma ja koulutuksen periytyvyys. Teoksessa S. Pulkkinen & J. Roihuvuori. (toim.) *Erkanevat koulutuspolut – Koulutuksen tasa-arvon tila 2010-luvulla* (s. 22–49). Suomen ylioppilaskuntien liitto ry. SYL-julkaisu 1.
- Ristola, P., Rautio, M., Kanerva, J. ja Rissanen J. (2019). Suunnitteletko hakevasi yliopistoon? Katso millä aloilla hyödyt matematiikasta ja mihin et pääse ilman sitä. YLE Uutiset. <https://yle.fi/uutiset/3-10824197> Luettu 9.2.2023
- Salminen, A. (2011). Mikä on kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopisto.
- Seppänen, P., Kosunen, S. & Rinne, R. (2018). Lohkoutuuko koulutuspolku, katoaako tasa-arvo? Teoksessa R. Rinne, N. Haltia, S. Lempinen, S. & T. Kaunisti. (toim.) *Eriarvoistuva maailma – tasa-arvoistuva koulu? Suomen kasvatustieteellinen seura* (s. 65–91). Kasvatusalan tutkimuksia 78. Jyväskylän yliopistopaino.
- Silvennoinen, H., Kalalahti, M. & Varjo, J. (2018). Koulutuspoliittinen tasa-arvo 2000-luvun Suomessa. Teoksessa R. Rinne, N. Haltia, S. Lempinen, S. & T. Kaunisti. (toim.) *Eriarvoistuva maailma – tasa-arvoistuva koulu? Suomen kasvatustieteellinen seura* (s. 93–122). Kasvatusalan tutkimuksia 78. Jyväskylän yliopistopaino.
- Suoranta, J. (2008). Markkinavoimat vastaan kasvatusvoimat. Teoksessa J. Ojajarvi & L. Steinby (toim.) *Minä ja markkinavoimat: Yksilö, kulttuuri ja yhteiskunta uusliberalismin valtakaudella* (s. 67–109). Avain.
- Tuomi, J. & Sarajarvi, A. (2018). Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Tammi.
- Tervasmäki, T. (2017). Demokraattisten juurten kasvattaminen notkeassa modernissa. *Kasvatus & Aika*, 11(4), 115–125.
- Tervasmäki, T. & Tomperi, T. (2018) Koulutuspolitiikan arvovalinnat ja suunta satavuotiaassa Suomessa. Kasvatustieteiden tiedekunta - Faculty of Education, ja Tampere University. *Niin & Näin*, 2/2018, 164–200

- Tilastokeskus. (2023). Sosioekonominen asema 1989.
https://www.stat.fi/fi/luokitukset/sosioekon_asema/ Luettu 16.2.2023
- Valtioneuvosto. (2019). Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Osaava ja osallistava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. 162–177.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161931/VN_2019_31.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 9.2.2023
- Volanen, M. (2001). Oppimisen avaaminen sivistykselle. Teoksessa R. Mäkinen & O. Poropudas. (toim.) *Irtiotto 90-luvun koulutuspolitiikasta: Koulutuspoliittinen artikkelikokoelma* (s. 183–200). Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Whitty, G. (1998). *Devolution and Choice in Education. The School, the State and the Market*. Open University Press.